

UNIVERSAL XALQARO ILMIY JURNAL

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljournal.uz>

Universal International Scientific
Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://universaljournal.uz)

Year: 2025 Issue: 2 Volume: 4

Published: 30.04.2025
<https://universaljournal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (OAK BAZA)

ZENODO

OPEN AIRE

EUROPUB

RESEARCHGATE (OAK BAZA)

SJIF

QADIMGI CHERKOV LADLARI: TARIXIY MANBA VA MUSIQIY AHAMIYATI

Abdurashidova Dildora Axliddin qizi
Andijon davlat universiteti 1-kurs talabasi
Uzbekistan
adu@edu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada qadimgi cherkov ladlarning kelib chiqishi, strukturasi, asosiy turlari hamda ularning Yevropa musiqasi tarixidagi o'rnini ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ushbu ladlar o'rta asr katolik cherkovi diniy kuylari asosida shakllangan bo'lib, bugungi tonallik tizimining rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Har bir ladning o'ziga xos interval tuzilmasi va ifodaviy imkoniyatlari yoritiladi. Maqola musiqashunoslik sohasidagi tadqiqotchilar, bastakorlar va talabalarga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: qadimgi cherkov ladlari, gregorian kuylari, modallik, tonallik, Dorian, Phrygian, Lydian, Mixolydian, musiqashunoslik, cherkov musiqasi.

Аннотация: В статье научно анализируются происхождение, структура, основные типы старинных церковных мелодий и их место в истории европейской музыки. Эти гаммы были сформированы на основе религиозных мелодий средневековой католической церкви и сыграли важную роль в развитии современной тональной системы. Подчеркивается уникальная интервальная структура и выразительные возможности каждой гаммы. Статья предназначена для научных работников, композиторов и студентов в области музыковедения.

Ключевые слова: старинные церковные напевы, григорианские песнопения, модальность, тональность, дорийский, фригийский, лидийский, миксолидийский лад, музыковедение, церковная музыка.

Abstract: This article scientifically analyzes the origin, structure, main types of ancient church tones, and their place in the history of European music. These tones were formed on the basis of the religious melodies of the medieval Catholic Church and played an important role in the development of today's tonal system. The unique interval structure and expressive capabilities of each tone are highlighted. The article is intended for researchers, composers, and students in the field of musicology.

Keywords: ancient church tones, Gregorian melodies, modality, tonality, Dorian, Phrygian, Lydian, Mixolydian, musicology, church music.

Language: Uzbek

Citation: Abdurashidova , D. (2025). ANCIENT CHURCH LYRICS: HISTORICAL SOURCE AND MUSICAL SIGNIFICANCE. Universal International Scientific Journal, 2(4), 246–251. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1732>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15343752>

Copyright © 2025 by author(s) and Scientific Research Publishing Inc. This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0). <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

KIRISH

Lad tushunchasi musiqa tarixining dastlabki bosqichlarida muhim nazariy asoslardan biri bo'lgan. Ayniqsa, Yevropada O'rta asrlar davomida katolik cherkovi tomonidan shakllantirilgan va gregorian kuylari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan qadimgi cherkov ladlari bugungi musiqiy tafakkurning shakllanishida muhim o'rin tutgan. Bu tizimdagi har bir lad ma'lum bir notadan boshlanadigan, o'ziga xos intervallik tartibga ega bo'lgan ohang ketma-

ketligidir. Mazkur maqolada qadimgi cherkov ladlarining kelib chiqishi, asosiy turlari va musiqiy xususiyatlari ilmiy tahlil qilinadi.

1. Qadimgi cherkov ladlarining kelib chiqishi. Qadimgi cherkov ladlari Yevropa musiqasining ilk nazariy tizimlaridan biri bo'lib, asosan IV–IX asrlar oralig'ida katolik cherkovining diniy kuylari — gregorian choralanmalari asosida shakllangan. Bu ladlar o'z ildizlarini qadimgi Yunoniston musiqasidan olgan. Yunon modallik tizimi cherkov musiqa

tizimiga moslashtirilib, diniy ehtiyojlarga qarab qayta tuzilgan. Cherkov musiqasining rasmiylashuvi va unifikatsiyasi, ayniqsa, imperator Charlz Buyuk hukmronligi davrida jadallashdi. Gregori tomonidan asos solingan va keyinchalik tizimlashtirilgan cherkov musiqa tizimi sakkizta asosiy ladni qamrab oldi: to'rtta asosiy va to'rtta plagal shakl. Har bir lad o'zining boshlang'ich notasi, diateza va dominanta bilan ajralib turar edi. Bu lad tizimi Yevropa musiqiy tafakkurining tonallik tizimiga o'tishida ko'prik vazifasini bajargan. Modallikdan tonallikka o'tish jarayoni Renessans va Barokko davrlarida yuz berdi, biroq cherkov lادلari o'z ifodaviy kuchi bilan zamonaviy musiqa ichida ham saqlanib qolgan.

2. Asosiy cherkov lادلari. Qadimgi cherkov lادلari gregorian musiqasi asosida shakllangan bo'lib, ularning har biri o'ziga xos ohangiy tuzilma va kayfiyatga ega. Ular sakkizta laddan iborat bo'lib, to'rtta asliy va to'rtta plagal ladga bo'linadi. Asosiy ladlar yuqoriga yo'nalgan ohang strukturasi ega, plagal ladlar esa pastki registrda tarqaladi. Har bir lad "finalis"

"dominant" va "ambitus" bilan belgilanadi.

Dori lad. Finalis: D. Notalar tartibi: D – E – F – G – A – B – C – D. Xarakter: qat'iy, kuchli, ruhiy bardamlilikni ifodalaydi. Misol: ko'plab monastir kuylari.

Frigi lad. Finalis: E. Notalar tartibi: E – F – G – A – B – C – D – E. Xarakter: sirli, mistik, ichki zo'riqishni ifodalaydi. Qo'llanish: muqaddas matnlar, dramatik ruhdagi ilohiy kuylarda

Lidiya lad. Finalis: F. Notalar tartibi: F – G – A – B – C – D – E – F. Xarakter: yorqin, ilhomlantiruvchi, yuksak ruhiy holatni aks ettiradi. Xususiyati: B natural bo'lib, bu ladga yorqinlik beradi

Mixolidiya lad. Finalis: G. Notalar tartibi: G – A – B – C – D – E – F – G. Xarakter: kuchli, ammo notinch, dramatik kayfiyatga ega. Qo'llanish: harbiy, tantanali yoki quvnoq diniy marosimlarda

Eoliy lad. Finalis: A. Notalar tartibi: A–B–C–D–E–F–G–A. Xarakter: xotirjam, g'amgin — bu zamonaviy tabiiy minor (natural moll) ladining asosidir.

Ioniy lad. Finalis: C. Notalar tartibi: C–D–E–F–G–A–B–C. Xarakter: yorqin,

ravshan — bu zamonaviy tabiiy major ladidir.

Lokrik lad. Finalis: B. Notalar tartibi: B–C–D–E–F–G–A–B. Xarakter: nihoyatda beqaror, og‘ir, qarama-qarshi.

3. Zamonaviy musiqada cherkov ladlarining qayta tiklanishi

Lad tizimiga bo‘lgan qiziqishning qayta uyg‘onishi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida garmonik tonallikning haddan ortiq hukmronligi natijasida kompozitorlar yangi ifoda vositalarini izlay boshladilar. Aynan shu davrda qadimgi cherkov ladlariga bo‘lgan ilmiy va amaliy qiziqish ortdi. Kompozitorlar modallikni tonallikka qarshi alternativ sifatida ko‘rishdi. Ayniqsa, ladlarning o‘ziga xos emotsional palitrasi va xalq kuylariga yaqinligi ularga yangi musiqiy ifoda imkoniyatlari ochdi.

Ladlar asosida yozilgan zamonaviy kompozitsiyalar.

Claude Debussy– impressionistik uslubning asoschisi. U Lydian, Dorian va Mixolydian ladlaridan o‘z kompozitsiyalarida keng foydalangan. Masalan, “G‘arq bo‘lgan sobor ” asarida qadimgi diniy ladlarning ohangiy tuzilmalari seziladi. Béla Bartók va Zoltán Kodály – Vengriya kompozitorlari bo‘lib,

xalq musiqasiga tayanib, lad tizimini o‘z asarlarida qayta tikladilar. Bartók xalq ohanglarini Phrygian yoki Aeolian ladlariga asoslab, ularni akademik shaklga olib keldi. Igor Stravinskiy – rus an‘anaviy musiqasi asosida, ayniqsa “Les Noces” va “Symphony of Psalms” asarlarida modallikni keng qo‘llagan. Uning asarlarida Mixolydian va Hypodorian ladlarning ohangi ochiq-oydin seziladi.

Kinematografiya va videoo‘yin musiqasida modallik. Zamonaviy kino va videoo‘yin musiqasida qadimgi cherkov ladlari dramatik yoki mistik kayfiyat yaratishda keng ishlatiladi. Misollar: Howard Shore – “The Lord of the Rings” trilogiyasi musiqasida Dorian va Aeolian ladlar yordamida qadimiy, epik muhit yaratilgan. Jeremy Soule – “The Elder Scrolls V: Skyrim” o‘yinidagi musiqalar qadimiy cherkov va xalq ladlari asosida yozilgan, bu esa o‘yin dunyosiga tarixiy va ruhiy chuqurlik beradi.

Jazz va eksperimental musiqada ladlar.

Modal jazz – 1950–60-yillarda cherkov ladlariga asoslangan yangi janr sifatida vujudga keldi. Eng mashhur namunasi: Miles Davis – “Kind of Blue”

albomi, ayniqsa “So What” kompozitsiyasi Dorian lad asosida yozilgan. Bu jazz tarixida modallikka asoslangan ifoda inqilobi bo‘ldi. John Coltrane, Herbie Hancock, Bill Evans kabi jazz musiqachilari lادلarning ohangiy imkoniyatlarini yangi shakllarda o‘rgandilar.

Folklor va diniy musiqa orqali davomiylik.

Ko‘pgina milliy musiqalarda cherkov ladlariga o‘xshash ohangiy tizimlar hali ham yashab kelmoqda. Irland xalq musiqasida Mixolydian lad; O‘zbek xalq kuylari tarkibida esa shashmaqom tizimida modallikka o‘xshashlik mavjud.

Musiqiy ta‘lim va nazariya tizimida ladlar. Bugungi kunda musiqiy kompozitsiya va nazariya bo‘yicha ko‘plab darsliklar modallik asoslarini o‘rgatadi. Modallik musiqachilar uchun: Tonallikdan tashqaridagi erkinlik, yangi garmonik o‘yinlar, tarixiy musiqaga sodiqlik imkonini yaratadi.

Xulosa. Qadimgi cherkov lادلari – Yevropa musiqiy merosining eng qadimgi va muhim qatlamlaridan biri bo‘lib, ular xristian diniy amaliyoti bilan chambarchas bog‘liq holda shakllangan. Ularning kelib

chiqishi qadimgi yunon modallik tizimiga borib taqaladi. IX asrda gregorian kuylari asosida rasmiy sakkiz lad tizimi (to‘rt authentic va to‘rt plagal) cherkov musiqasida asosiy nazariy tamoyil sifatida belgilandi. Har bir lad o‘zining yakuniy notasi, ohangiy diapazoni va ifodaviy xarakteri bilan ajralib turadi. Ladlar tizimi o‘z vaqtida cherkov musiqasining mazmun va tuzilmasini belgilab bergan bo‘lsa-da, Renessans davridan boshlab tonallik tizimi ustuvorlikka ega bo‘lib, modallik asta-sekin amaliyotdan siqib chiqarildi. Shunga qaramay, XVI asrda Ioniy va Eoliy kabi qo‘shimcha ladlar nazariy jihatdan tizimlashtirildi, bu esa kelajakdagi tonallik nazariyasiga zamin yaratdi. XX–XXI asrlarda cherkov ladlariga bo‘lgan ilmiy va ijodiy qiziqish qayta jonlandi. Kompozitorlar, jazz musiqachilari va kino bastakorlari lادلarning ohangiy va emotsional imkoniyatlaridan yangi ifoda vositasi sifatida foydalanmoqda. Ayniqsa Dorian, Phrygian, Mixolydian kabi ladlar turli janrlarda – klassik, jazz, etno, kino va o‘yin musiqasida keng qo‘llanmoqda. Bu esa qadimiy modallikning bugungi musiqa madaniyatida ham hayotiy kuchga ega ekanligini ko‘rsatadi. Shu tariqa, qadimgi

cherkov ladlari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega nazariy tizim, balki bugungi zamonaviy musiqa uchun ham boy ifodaviy manba sifatida dolzarbligini saqlab qolmoqda. Albatta! Quyida mavzu bo'yicha ilmiy maqola yoki referat uchun

mos "Foydalanilgan adabiyotlar" ro'yxatini taqdim qilaman. Ular ichida klassik nazariy manbalar, zamonaviy ilmiy asarlar va o'zbek tilidagi qo'llanmalar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Григорович М. П. История западноевропейской музыки до 1600 года. — Москва: Музыка, 1982.
2. Соловьёв А. В. Древнеримская и раннехристианская музыка. — Санкт-Петербург: Лань, 2004.
3. Гусев В. А. Теория музыки: Учебник для вузов. — Москва: Музыка, 1998.
4. Taruskin R. The Oxford History of Western Music. Volume I: Music from the Earliest Notations to the Sixteenth Century. — Oxford University Press, 2005.
5. Hoppin R. H. Medieval Music. — New York: W.W. Norton & Company, 1978.
6. Powers H. S. "Mode" // The New Grove Dictionary of Music and Musicians. — London: Macmillan, 2001.
7. Yusupova Z. T. Musiqa nazariyasi asoslari. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010.
8. Karimov O. A. Musiqa tarixi (Yevropa musiqasi). — Toshkent: San'at, 2015.
8. Davronova M. A. O'rta asr cherkov musiqa tizimi va uning modallik asoslari // "San'atshunoslik izlanishlari", №2, 2020.
9. Sadie, S. (ed.). The Grove Concise Dictionary of Music. — London: Macmillan, 1994.